

Міністерство освіти і науки України
Науково-методичний центр вищої освіти
Міністерства освіти і науки України
Інститут педагогіки АПН України
Полтавський державний педагогічний
університет ім. В.Г. Короленка

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**"ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ,
ЇЇ СПРЯМОВАНOSTІ НА РОЗВИТОК
ОСОБИСТОСТІ"**

ДЕСЯТІ КАРИЩИНСЬКІ ЧИТАННЯ

Збірник наукових праць

29 - 30 травня 2003 року

*За участю науковців, шкільних педагогів, аспірантів,
магістрантів, студентів*

Полтава - 2003

УДК 37: 177.7: (502.3)

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ, ЇЇ СПРЯМОВАНOSTІ НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ: ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ/КОЛАВТ.-ПОЛТАВА: АСМІ, 2003.- 532 с.

У збірнику вміщено матеріали, присвячені сучасним педагогічно-освітнім стратегіям формування гуманної особистості майбутнього вчителя природничих дисциплін, особистісно-орієнтованому навчанню і вихованню як гуманістичному підходу при вивченні предметів природничого циклу в загальноосвітній школі, реалізації принципу гуманізації навчання особистості в підручниках і навчально-методичних посібниках з природничих дисциплін.

Збірник укладено за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції "Педагогічні засади формування гуманістичних цінностей природничої освіти, її спрямованості на розвиток особистості" (Полтава, травень 2003р.).

Для наукових працівників, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, вчителів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пащенко В.О. - доктор історичних наук, професор, член-кореспондент АПН України, ректор Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка

Члени редакційної колегії:

Бойко А.М. - проректор із наукової роботи Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України.

Грицьова М.В. - декан природничого факультету, зав. кафедри педагогічної майстерності Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, доктор педагогічних наук, професор

Мірошниченко В.І. - начальник управління освіти Полтавської обласної державної адміністрації, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри немайстерності Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М.В. Остроградського

Величко Л.П. - зав. лабораторії хімічної і біологічної освіти Інституту педагогіки АПН України, кандидат педагогічних наук

Льченко В.Р. - директор науково-методичного центру інтеграції змісту освіти АПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України

Животовська Л.А. - учений секретар Науково-методичного центру вищої освіти Міністерства освіти і науки України, кандидат біологічних наук, доцент

Джурка Г.Ф. - зав. кафедри хімії Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, кандидат хімічних наук, доцент

Гапон С.В. - зав. кафедри ботаніки Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, кандидат біологічних наук, доцент

Закалюжний В.М. - зав. кафедри біології людини і тварин Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент

Смоляр О.М. - зав. кафедри екології й охорони довкілля Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, доктор біологічних наук, доцент

Дзюбапенко А.С. - директор ботанічного саду Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка

Нижніченко Н.М. - ас. кафедри хімії Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка

Пустовіт С.В. - ас. кафедри хімії Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Хомич Л.О. - доктор педагогічних наук, зав. кафедри соціальної педагогіки і педагогіки початкового навчання Полтавського ДПУ ім. В.Г. Короленка, професор

Льченко В.Р. - директор науково-методичного центру інтеграції змісту освіти АПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПН України

Друкується за ухвалою Вченої ради
Полтавського державного педагогічного
університету ім. В.Г. Короленка
(протокол № 11 від 7 травня 2003р.)

Відповідальність за автентичність цитат, правильність фактів та посилань
несуть автори статей.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ - ПРОВІДНА ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ОСВІТЯН ПОЛТАВЩИНИ

Шемет Петро (Полтава)

У національній доктрині розвитку освіти на Україні вказано, що основним завданням закладів освіти є формування особистості учня як індивідуальності з її неповторністю і унікальністю. Провідним напрямком діяльності учителів Полтавщини є проблемно-розвиваюче навчання як гуманістичний підхід при викладанні дисциплін природничого циклу. Використання цієї технології навчання включає формування та розвиток інтелектуальної, мотиваційної, емоційної й інших сфер учня, розвиток його індивідуальних здібностей, тобто в проблемно-розвиваючому навчанні акцент робиться на загальному розвитку учня, а не на трансляції готових висновків науки ним же.

Проблемно-розвиваюче навчання - це сучасний рівень розвитку дидактики і практики. Воно є ефективним засобом загального розвитку підростаючого покоління. "Проблемним" воно називається не тому, що весь навчальний матеріал молодь засвоює тільки шляхом самостійного вирішення проблем і "відкриттям" нових понять. Тут є і пояснення учителя, і репродуктивна діяльність учнів, і постановка задач, і виконання вправ. Але організація навчального процесу базується на принципі проблемності, а систематичне рішення навчальних проблем - характерна ознака цього типу навчання. Оскільки вся система методів при цьому спрямована на загальний розвиток учня, його індивідуальних здібностей, проблемне навчання є справді розвиваючим навчанням.

Реалізація проблемно-розвиваючого навчання при викладанні природничих дисциплін у школі повинна здійснюватися на основі застосування учителем принципів дидактики: проблемності, мотивації, міжпредметних зв'язків, наступності й ін. Систему проблемно-розвиваючого навчання складають цілі, зміст, форми, методи і засоби навчання. При розробці, постановці і формулюванні цілей учитель керується навчальними програмами, у яких позначені знання й уміння, необхідні для засвоєння учнями; концепціями вітчизняної освіти і конкретної школи, у яких приведена номенклатура цілей розвитку, навчання, виховання і збереження фізичного і психічного здоров'я підростаючого покоління.

Педагогічна реальність така, що кожен учитель може здійснювати свою діяльність на двох рівнях: 1) спільному, колективному; 2) індивідуальному.

Як член колективу, він вирішує загальні задачі, домагається

інших учасників групи, об'єктивно оцінювати свої знання, учаться приймати себе і як особистість, і як члена колективу. Тому наголошувати сьогодні на особистісній орієнтації навчання, ми не повинні забувати його соціальний аспект.

Саме педагог повинен вчасно помітити, оцінити елементи поведінки, що зароджуються у взаємовідносинах між ними й учнями та між учнями ми в класі, групі, спонукати школярів до діалогу, до творчої діяльності.

Ми вважаємо, що психолого-педагогічні завдання, які мають розв'язати вчителі в умовах гуманізації навчання, що сприяють розвитку інтелектуальних здібностей особистості учня, можна сформулювати так:

1. Виховання духовних цінностей ставлення (орієнтації).
2. Створення умов для розвитку інтелектуальних здібностей та емоційних почуттів учнів.
3. Формування здатності помічати, спостерігати, позитивно емоційно оцінювати навчальний процес, що дає можливість створювати гармонію навколо себе.

Урахування згаданих проблем дає змогу формувати у загальноосвітній школі інтелектуальний потенціал нашої держави, виховувати справжню людину й готувати висококваліфікованих фахівців хімії, які стануть гордістю незалежної України.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ З ХІМІЇ ЯК ФОРМА ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Староста Володимир (Ужгород)

Реформування сучасної шкільної освіти проходить в різних напрямках, - пошук змісту, методів, організаційних форм навчання тощо. Важливо в ході пошуку не забувати про учня як особистість, ради якої і проходять ці видозміни. В [1, с. 16] за результатами відвідування уроків з хімії та фізики відмічають, що на більшості з них спостерігають одну типну структуру побудови: за організаційним моментом наступало опитування учнів, за ним - виклад вчителем нового матеріалу, потім - закріплення нового матеріалу і завдання додому. Самі ж навчальні завдання для домашньої самостійної роботи учнів були одноманітні. Як правило, вчителем тільки вказувались параграфи та сторінки підручника, які необхідно учням вдома вивчити та номери задач. Склався стереотип уроку, де вчитель почергово виступає у ролі то лектора, то інспектора. На жаль, ситуація досить типова, поскільки згідно [2, с.201] в середньому тільки 20-25 % учителів застосовують досягнення передового педагогічного досвіду.

В [4, с. 70-71] за результатами анкетування до переліку причин, що негативно впливають на процес навчання відносять перенавантаження завдань, вправ не творчого, репродуктивного характеру; відсутність приховання інтересів і потреб учнів, зворотного зв'язку, орієнтирів для самостійної пізнавальної діяльності.

Проблеми у застосуванні завдань відзначає С.Л.Мусатов [5, с. 111] "не може сприяти становленню справжньої самостійності й укоріненню в попередні роки практика розв'язування навчальних задач чи виконання

завдань з повним і достатнім набором умов, адже життя майже не ставити проблем такого характеру або вони виникають дуже рідко. Як наслідок руйнується суб'єктна активність людини".

Не вирішує всіх проблем і метод введення вчителем в процес навчання системи навчальних задач, при виконанні яких в школярів проходить формування відповідних навчальних дій, оскільки залишаються відкритими питаннями щодо змісту, методики та форми використовуваних завдань. Традиційний підхід у навчанні базується виключно на моноцентричному підході до постановки завдань вчителем, автором підручника чи задачника, а учень - статист-виконавець, який не рідко втрачає зацікавленість до виконання завдань. Таким чином, роль навчальних завдань в організації навчально-виховного процесу і розвитку учня як особистості надзвичайно велика, а тому існує проблема їх правильного застосування. Мета даної роботи - аналіз існуючих та пошук нових шляхів застосування навчальних завдань з хімії як форми особистісно орієнтованого навчання.

Важлива специфіка навчального завдання (питання, вправа, задача) полягає в тому, що при будь-якій формі його виконання (фронтальна, групова, індивідуальна) має місце не тільки процес впливу кожного учня на виконання завдання (аналіз, переформулювання, розв'язування, перевірка тощо), але й процес впливу завдання на особистість учня. Аналіз останнього процесу потребує детальних досліджень, оскільки створює сприятливі умови для реалізації особистісно орієнтованого навчання. Розгляд завдань під таким кутом зору дає змогу висловити наступні пропозиції, реалізація яких, на нашу думку, дасть змогу збалансувати обидва зазначені процеси.

1. Потребує подальшого удосконалення зміст завдань. Оскільки хімія - природнича наука, то й завдання при вивченні хімії повинні сприяти формуванню цілісної наукової картини природи. Тому доцільно, особливо при узагальненні навчального матеріалу, використовувати завдання з поліпредметним та політематичним змістом (інтеграція змісту).

2. Міжпредметний зв'язок з точки зору діяльнісного підходу: широке використання прийомів та методів природничих та гуманітарних дисциплін при складанні завдань з хімії (інтеграція методів навчання). Приклади можливих завдань, які практично не використовуються в сучасних навчальних посібниках з хімії, і які є логічним продовженням природничих дисциплін: математика - завдання на пошук закономірностей, на доведення, на перехід від прямої (вихідної) задачі до аналогічної, оберненої, до задачі в загальному виді і т.п.; фізика: завдання з використанням графіків, малюнків, таблиць. Більш широко публікують і поступово впроваджують завдання з хімії аналогічні фізіологічним (синопіми, антоніми, омоніми, анаграми, метаграми тощо).

3. Необхідно змінювати форму представлення завдань учням, що полягає в переході від моноцентричного (традиційний підхід) до поліцентричного їх формулювання. Чому малі діти постійно ставлять завдання-питання, але згодом в школі, особливо в старших класах, їх "задача" активність різко спадає? М.В.Гриньова відзначає, що [3, с. 295] "навчальна діяльність для учня повинна стати продовженням природних процесів саморегуляції"; в розрізі нашої роботи - це процес постановки навчальних завдань.

4. З точки зору мотивації навчання: складання завдань самими учнями принципово змінює їх відношення до створених завдань. При складанні завдань кожен учень має змогу реалізувати та розвивати особисті здібності та нахили при підборі змісту чи форми навчального завдання. Це сприяє ефективному розвитку учнів оскільки спектр інформації, що піддається аналізу та відповідні види діяльності учня при складанні завдань значно ширші, чим при традиційному їх виконанні. Практично зникає проблема "сприйняття завдань" і зростає активність учнів при їх виконанні, висуванні гіпотез розв'язку та обговоренні. Накопичення інформації стає не пасивне, а активне, так як перестає бути самоціллю, а стає засобом реалізації її в формі "логічних вузликів"-завдань, виконання яких активізує мислення і сприяє розвитку особистості.

5. Зміна методики виконання завдань в напрямку посилення навчально-пізнавальної взаємодії в класі (вчитель-учень, вчитель-клас, учень-учень, учень-клас): активне обговорення різних точок зору (навіть помилкових) на всіх етапах виконання завдань, дискусії тощо. Важливо усвідомити, що становлення будь-якої науки, в т.ч. хімії, це тернистий шлях до істини. Корисно обговорювати не тільки досягнення видатних вчених, але і їх помилки, та причини останніх. Це сприятиме як розвитку критичного мислення, так і комплексному аналізу різних факторів для прийняття остаточного рішення.

6. Складання завдань учнями - не самовільний процес, він проходить під керівництвом вчителя, діяльність якого при цьому різко ускладнюється, оскільки необхідний оптимальний баланс на кожному етапі уроку від пояснювально-ілюстраційних до дослідницьких методів навчання. Тільки за умов постійного самовдосконалення вчителя можливий розвиток учнів на таких уроках. Звідси необхідність включати в систему підготовки та перепідготовки вчителя вивчення теорії та практики використання навчальних завдань згідно досліджень в цій області вчених та методистів, зокрема таких як: Ю.К.Бабанський, Г.О.Балл, В.П.Беспалько, С.У.Гончаренко, Л.Л.Гурова, В.В.Давидов, В.А.Крутенюк, Л.М.Ланда, І.Я.Лернер, А.М.Матюшкін, А.І.Павленко, В.Ф.Паламарчук, П.І.Підкасистий, І.П.Підласий, Н.Ф.Тализіна, Л.Ф.Фрідман, Л.М.Фурман та ін.; в т.ч. хімічних завдань - Н.М.Буринська, Я.Л.Гольдфарб, М.П.Гузик, М.В.Зуєва, П.П.Попель, І.П.Середа, Л.М.Сморгонський, С.Г.Шаповаленко, С.І.Шаповалов, Ю.Г.Шмуклер, О.Г.Ярошенко та ін. Це дасть змогу посилити підготовку фахівців в області складання завдань, оскільки традиційна підготовка вчителів здебільшого орієнтована на методику навчання учнів розв'язувати (виконувати) завдання.

Таким чином, постановка навчальних завдань учнем - це природна потреба людини, яка сприяє її розвитку, а тому в рамках сучасної школи необхідно створювати умови організації навчально-виховного процесу для її достатньої реалізації.

Література

1. Буряк В.К. Теория и практика самостоятельной учебной работы школьников (на материалах естественнонаучных дисциплин): Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.01 / Тбилисский госуниверситет. - Тбилиси, 1986. - 36 с.
2. Грані творчості: Книга для вчителя / Відп. редактор М.Д. Ярмаченко, цит. рядник В.Ф. Паламарчук. - К.: Рад. шк., 1990. - 205 с.
3. Гриньова М.В. Теоретико-методичні основи формування саморегуляції на

вчальної діяльності школярів: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.01: Ін-т педагогіки АПН України. - К., 1998. - 361 с.

4. Левченко Т.И. *Современные дидактические концепции в образовании: Монография.* - К.: МАУП, 1995. - 168 с.
5. Мусатов С.О. *Просоціальні засади оновлення загальноосвітньої школи // Педагогіка і психологія, 2001. - № 3-4. - С. 25-34.*

РОЛЬ ДОСЛІДІВ У ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК

Стецюк Наталія, Онищенко О. (Полтава)

У найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемах навколишнього природного середовища і гармонійного розвитку людства значна увага надається екологічній культурі і свідомості людини, інформованості людей про екологічну ситуацію у світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту.

Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватись на формування екологічної культури як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм підготовки, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту.

Природничі науки є вирішальними для задоволення потреб суспільства екологічною освітою і тому потребують значної уваги щодо розробки їх ефективної методології. Напевно, засвоєння основних природничих понять та набуття практичних навичок починається не в наукових лабораторіях, не у вищих навчальних закладах, не в середній школі, бо то - вже запізно. Щоб розвивати зацікавленість дитини природничими науками, слід починати працювати з нею у дошкільних закладах, а особливо - у початковій школі, де закладаються основи інтелекту майбутнього професіонала. Організуючи роботу, пов'язану з вивченням природи в молодших класах, учитель повинен розумно поєднувати різні методи відповідно до змісту матеріалу, що вивчається, та виховні завдання, враховуючи вікові особливості дітей. Конкретність мислення учнів молодших класів потребує в першу чергу використання таких методів навчання, які дають дітям можливість ознайомлюватись з предметами і явищами природи безпосередньо - шляхом чуттєвого сприйняття.

Проведення дослідів, як одного з методів навчання, при вивченні природознавства у молодших класах має велике навчальне і виховне значення.

Виконання дослідницької роботи при вивченні природознавства є одним із важливих методів пізнання природи, оскільки дає можливість відтворити явище або процес у спеціально створених умовах, показати виникнення, розвиток і спрямованість певного явища, процесу; які іноді безпосередньо спостерігати у природі неможливо, і механізм яких може залишатися недоступним розумінню дітей.